

СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ УНАСЛІДОК МЕДИЧНОГО ВТРУЧАННЯ

INSURANCE OF PROFESSIONAL LIABILITY OF WORKERS' HEALTH AND COMPENSATION FOR DAMAGE INCURRED AS A RESULT OF MEDICAL INTERVENTION

Горіславська І.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного та господарського права

Національного університету біоресурсів та природокористування України

У статті висвітлено окремі правові категорії страхування професійної відповідальності медичних працівників. Проаналізовано нормативно-правові акти, що регулюють питання страхування та здійснення медичної діяльності. Розкриваються проблемні питання відшкодування збитків, завданих унаслідок медичного втручання, пропонуються удосконалення правового регулювання цього питання.

Ключові слова: страхування, страхування професійної відповідальності медичних працівників, відшкодування збитків, відшкодування збитків, завданих унаслідок медичного втручання, медична помилка, медичний ризик.

В статье освещены отдельные правовые категории страхования профессиональной ответственности медицинских работников. Проанализированы нормативно-правовые акты, определяющие вопросы страхования и осуществления медицинской деятельности. Раскрываются проблемные вопросы возмещения вреда причиненного в результате медицинского вмешательства, предлагаются усовершенствования правового регулирования этого вопроса.

Ключевые слова: страхование; страхование профессиональной деятельности медицинских работников; возмещение вреда, возмещение вреда, причиненного в результате медицинского вмешательства, медицинская ошибка, медицинский риск.

The article deals with some legal categories of insurance of professional liability of health workers. Analyzed the regulatory legal acts determining of insurance and implementation of medical activity. Disclosed problematic issues of compensation for harm suffered as a result of medical interventions and proposed improving the legal regulation of this issue.

Key words: insurance, insurance of professional liability of health workers, compensation for harm, compensation for harm caused as a result of medical intervention, medical error, medical risk.

Постановка проблеми. Норми Конституції України визначають життя та здоров'я людини найвищою соціально цінністю та гарантують кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Згідно з Основами законодавства України про охорону здоров'я, кожний громадянин України має право на кваліфіковану медичну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря, методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я, що гарантується встановленим відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у цій сфері [1].

Розвиток системи страхування професійної відповідальності медичних працівників та механізмів відшкодування збитків, завданих унаслідок медичного втручання, повинні стати гарантією захисту пацієнта, незалежно від наявності вини медичного працівника у заподіянні шкоди, а також стимулювати до підвищення рівня медичного обслуговування та медичної допомоги.

Стан дослідження. Теоретичною основою нашого дослідження стали роботи таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як С.В. Антонов, В.Д. Базилевич, П.З. Іванишин, Р.А. Майданик, М.М. Матюха, С.Г. Стеценко, Я.М. Шатковський. Особливості відшкодування збитків, завданих унаслідок медичного втручання та страхування професійної відповідальності медичних працівників, досліджували у своїх працях такі вчені, як Р.Ю. Гревцова, О.В. Крилова, А.М. Морозов, І.Я. Сенюта, С.Г. Стеценко, О.А. Файер.

Метою статті є дослідження окремих питань страхування професійної відповідальності медичних працівників та відшкодування збитків, завданих унаслідок медичного втручання.

Вклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день законодавство України, що регулює взаємовідносини пацієнта та лікаря, базується на Конституції України, Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та Законі України «Про страхування». Страхування зобов'язань являє собою систему пра-

вовідносин із надання медичної допомоги щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певної події (страхових випадків), визначених договором страхування або прямою вказівкою закону, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків [2, с. 6]. Одним із видів відносин, що входять до цієї системи, є правовідносини щодо страхування професійної відповідальності та професійних ризиків у сфері охорони здоров'я, які можуть носити як обов'язковий, так і добровільний характер.

Одним із ключових чинників запровадження в Україні обов'язкового медичного страхування повинна стати стандартизація. Вона дозволить створити медичні стандарти, які будуть визначати правила лікування тих чи інших захворювань, необхідний рівень медичного оснащення, організаційних заходів, кадрового потенціалу. Умови договору страхування професійної відповідальності та ризиків у сфері охорони здоров'я повинні базуватись та бути підпорядковані медичним стандартам і клінічним протоколам. Сьогодні в Україні стандартів медичної допомоги всього 5, уніфікованих клінічних протоколів медичної допомоги – 12. Для порівняння, у Німеччині за допомогою стандартизації медичної допомоги щомісяця розробляються та подаються на затвердження понад 100 медичних стандартів, у США діє понад 5000 медичних стандартів [3, с. 97]. Уніфіковані клінічні протоколи медичної допомоги та медичні стандарти мають індикатори якості, за якими можна оцінити якість наданої медичної допомоги за певний період, у певному закладі охорони здоров'я, регіоні, в системі МОЗ України. На даний момент 20 клінічних протоколів знаходяться в активній розробці, 70 затверджено на засадах доказової медицини, 4 уніфікованих клінічних протоколи знаходяться на затвердженні в МОЗ України [4].

Спираючись на проведені дослідження у сфері страхування професійної відповідальності медичних працівників [2, с. 6–40; 3, с. 95–100; 5, с. 18, 66, 69] та виходячи з того, що відповідно до ЦК України, медичний працівник несе цивільну відповідальність не за лікарські помилки, а саме

за шкоду (майнову і моральну), заподіяну пацієнтові внаслідок лікарської помилки, досить передчасно вести мову про застосування у вітчизняному правовому та медичному просторі так званої «шведської моделі страхування» [2, с. 39]. Доцільніше зосередитись на вдосконаленні механізмів, що будуть сприяти об'єктивному встановленню меж та підстав відповідальності медичних працівників, використовуючи для цього міжнародний досвід.

На сьогоднішньому етапі розвитку українського суспільства та медико-правової науки на перший план щодо відповідальності медичних працівників за професійні правопорушення виходить цивільно-правова відповідальність. У юридичній науці таку відповідальність у сфері медичної діяльності визначають як варіант юридичної відповідальності, що виникає внаслідок порушення у галузі майнових або особистих немайнових благ громадян у сфері охорони здоров'я і яка полягає переважно в необхідності відшкодування збитків [6]. Для настання такої відповідальності необхідною умовою є наявність таких складових: протиправної поведінки, тобто дії або бездіяльності медичних працівників, заподіяної шкоди, причинного зв'язку між протиправною поведінкою та настанням шкідливих наслідків, а також вини медичних працівників, щодо останньої, то її намагаються усунути із системи як умову відшкодування шкоди та досягти більшої справедливості і зробити процес відшкодування шкоди максимально простим для пацієнта («шведська модель страхування»).

Шкода визначається як матеріальні збитки, що виражаються у зменшенні майна потерпілого пацієнта та його нематеріальних благ, таких як життя і здоров'я [7, с. 269 – 270]. Виділяють майнову (реальні витрати, неотримані доходи тощо) і моральну шкоду (фізичний біль та моральні страждання пацієнта) під час надання медичної допомоги. Згідно з ч. 2 ст. 22 Цивільного кодексу України, збитками є:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які вона зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [8]. Проте у відшкодуванні збитків здоров'ю пацієнта є свої особливості. Однією з основних є неможливість повернути його в натурі, у попередній стан [9]. У такому випадку відшкодування збитків здійснюється шляхом визначення грошової компенсації, в яку входить втрачений потерпілим зарібок унаслідок ушкодження здоров'я, додаткові витрати, наприклад, на харчування, догляд за пацієнтом, санаторне лікування тощо.

Моральна шкода, відповідно до ч. 2 ст. 23 ЦК України, розкривається через ступінь фізичних та душевних страждань фізичної особи, а також у приниженні її честі та гідності [8]. Згідно з Методичними рекомендаціями щодо відшкодування моральних збитків, затверджених Листом Міністерства юстиції України від 13 травня 2004 року, розмір грошового відшкодування моральних збитків визначається судом, залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. Зокрема, враховується стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану. Моральну шкоду не можна відшкодувати в повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі, гідності особи. Будь-яка компенсація моральної шкоди не

може бути адекватною дійсним стражданням, тому її розмір може бути суто умовним. У будь-якому випадку розмір відшкодування повинен бути адекватним нанесеній моральній шкоді [10].

Варто зазначити, що обов'язковою умовою відшкодування збитків, завданих унаслідок медичного втручання, є причинний зв'язок між протиправною поведінкою і заподіяною шкодою, оскільки якщо шкода виникне з причин, які не є наслідком протиправної поведінки медичного працівника – обов'язку відшкодування збитків не виникне. Такою підставою звільнення від відповідальності є медична помилка.

У літературі медичного права існує два підходи до тлумачення поняття «медичної помилки». У широкому розумінні лікарська (медична) помилка – це дефект надання медичної допомоги, пов'язаний із неправильними діями медичного персоналу, який характеризується добросовісною помилкою за відсутності ознак умисного або необережного злочину [7, с. 456]. Медична помилка у вузькому розумінні – це правомірні та обгрунтовані дії чи бездіяльність особи, яка надає медичні послуги (допомогу), несприятливий наслідок яких пов'язаний з недосконалістю та обмеженістю методів та засобів сучасної медичної науки, важкими об'єктивними умовами медичного втручання, атипичними будовою тіла або функціонуванням окремих органів, нестандартними реакціями організму пацієнта на застосування медичних препаратів чи процедур та виник незалежно від уважності та професійності надавача медичних послуг, за відсутності в його діях (бездіяльності) умислу чи інших ознак складу цивільного правопорушення [9]. У такому випадку помилка буде правомірною і не матиме ознак злочинної діяльності, отже, такі «казуальні помилки» виключатимуть застосування до медичних працівників цивільно-правової відповідальності. Так, безвинною медична помилка буде тоді, коли настання негативних наслідків пов'язане з об'єктивними причинами, які лікар не міг передбачити. До них належать: анатомічні особливості або аномалії будови організму пацієнта; індивідуальні особливості організму; спричиненні медичними препаратами алергічні та токсичні реакції, які не могли бути виявлені під час попереднього медичного огляду. В літературі такі причини відносять до категорії «нешасного випадку».

Термін «лікарська помилка» і «нешасний випадок» можна розглядати як схожі поняття, що містять правову оцінку лікування, на основі якої в доктрині відмежовують правомірне діяння і правопорушення медичного працівника за негативного результату лікування [11, с. 312].

У медичній літературі під «нешасним випадком» розуміють невдалі результати лікування, які лікар, діючи правомірно, відповідно до уніфікованих клінічних протоколів медичної допомоги і медичних стандартів, не міг передбачити, у зв'язку з об'єктивною неможливістю цього. У медичній літературі виділяють ще таке поняття, як «обгрунтований медичний ризик», який варто відрізнити від медичної помилки. Під обгрунтованим медичним ризиком розуміють професійні дії медичного працівника, проведені з добровільної інформованої згоди пацієнта, що не відповідають чинним в Україні професійним медичним стандартам і застосовуються у винятковому випадку – для порятунку життя і здоров'я пацієнта [11, с. 313].

Розрізняють «лікарський ризик, який вчиняється з метою попередження нанесення шкоди для здоров'я чи життя людини» та «медичний експеримент» [12, с. 81]. Обгрунтований медичний ризик виключає відповідальність медичних працівників, хоча за своєю суттю є небезпечним і непередбачуваним для життя і здоров'я пацієнта та застосовується лише у виняткових випадках, коли інші медичні заходи, передбачені професійними медичними стандартами, є недієвими. Головною умовою звільнення медичного працівника від відповідальності в такому випадку є згода

пацієнта на цей ризик. Проте, з метою запобігання судовому переслідуванню за несприятливого кінця хвороби, лікарі стали уникати ризику в своїй діяльності. Це явище отримало назву «захисної медицини» (defensive medicine), основними ознаками якої є: призначення надмірного обсягу методів обстеження та засобів лікування; відмова від оперативного втручання у пацієнтів за хронічного перебігу захворювання та застосування складних інвазивних діагностичних методів; вибір найменш складних ортодоксальних прийомів втручання; організація необґрунтованих консультацій та консилиумів; необґрунтоване направлення в інші лікувальні заклади тощо [13, с. 88-92].

Таким чином, з метою захисту медичних працівників та пацієнтів від так званої «захисної медицини» було б доцільним доповнити Статтю 78 Основ Професійної обов'язки медичних і фармацевтичних працівників Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» пунктом «є», та викласти його у такій редакції:

«є) застрахувати професійну відповідальність до початку здійснення медичної практики».

Не можна залишитись осторонь судової практики у справах про відшкодування збитків унаслідок медичного втручання. Аналіз судових рішень свідчить про негативну практику вирішення спорів на користь пацієнта. Наприклад, Рішення Приморського районного суду м. Одеси щодо справи за позовом до клініки «Інто – сана» про відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Фізична особа звернувся до Київського районного суду міста Одеси з позовом до клініки «Інто – Сана» про відшкодування матеріальних та моральних збитків. Позивач просить зобов'язати клініку «Інто – Сана» сплатити йому витрати на лікування в сумі 46 035,5 гривень, стягнути з відповідача заподіяну моральну шкоду внаслідок лікарської помилки, в результаті якої вона припинила займатись адвокатською

практикою, в розмірі 500 000 гривень (а. с. 1 – 2). Позивач мотивує вимоги тим, що він повністю втратив пам'ять, роботу адвоката, вимушений постійно лікуватись та отримав інвалідність через медичну помилку під час операційного втручання в медичному центрі «Інто – Сана» 16. 04. 2010 року, що і стало підставою для звернення до суду із цим позовом до відповідача про відшкодування матеріальних та моральних збитків. У судовому засіданні позивач підтримав заявлені вимоги за викладених підстав. Представник відповідача позов не визнав, надав суду заперечення проти позову (медичними працівниками клініки не допускалась медична помилка під час лікування позивача, операційне втручання пройшло успішно та без будь яких ускладнень). Позивач безпідставно зазначає про отримання інвалідності саме через операцію в Медичному центрі «Інто – Сана», при цьому не надаючи до суду жодних документів щодо підстав для присвоєння групи інвалідності та які б підтверджували будь-який зв'язок виникнення інвалідності з діями відповідача [14].

Висновки. Законодавство у сфері відшкодування збитків, завданих унаслідок медичного втручання, містить прогалини, суперечності та неузгодженості. Так, лікарі, як і пацієнти залишаються досить часто незахищеними, тому з метою врегулювання цього питання було б доцільним запровадити запропоновані нами зміни та доповнення до законодавства у сфері охорони здоров'я. Необхідно зосередитись на вдосконаленні механізмів, що будуть сприяти об'єктивному встановленню меж та підстав відповідальності медичних працівників, використовуючи для цього міжнародний досвід, та запровадити повноцінну систему професійної відповідальності медичних працівників, що повинно стати одним із важливих елементів системи державного медичного страхування в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19. 11. 1992 р. № 2801-XII [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України: Законодавство – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> – Назва з екрана.
2. Майданик Р.А. Страхування зобов'язань з надання медичної допомоги / Р.А. Майданик. – К.: Алерта. 2013. – 80 с. – (серія «Курс медичного права»).
3. Пунда О.О., Арзянцева Д.А. Медичне страхування в Україні: правові та організаційні засади // О.О. Пунда, Д.А. Арзянцева / Університетські наукові записки. – 2009. – № 1 (29). – С. 95 – 100.
4. Протоколи лікування – основний інструмент управління якістю надання медичної допомоги та головний стимул для розвитку закладів охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20150630_d.html
5. Файер О.А. Страхування професійної відповідальності: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.А. Файер; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2011. – 20 с.
6. Відповідальність медичних працівників. Лист Мін'юсту України від 20 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0040323-11>.
7. Стеценко С.Г. Медичне право України [Текст]: підруч. для студ. ВНЗ / С.Г. Стеценко [и др.]; Національна академія прокуратури України, Інститут законодавства Верховної Ради України. – К.: «Правова єдність», всеукраїнська асоціація видавців, 2008. – 507 с.
8. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16. 01. 2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 40 – 44. – ст. 356.
9. Антонов С.В. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної пацієнтові невдалим медичним втручанням / С.В. Антонов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medlawcenter.com.ua/ua/publications/76.html>
10. Рекомендації Мін'юсту України від 13. 05. 2004 № 35 – 13/797: Відшкодування моральної шкоди. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04
11. Майданик Р.А. Аномалії в цивільному праві України: навч.-практ. посіб. / Р.А. Майданик, С.М. Бервено, Н.І. Майданик, І.С. Тімуш, І.В. Волосенко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К.: Юстініан, 2007. – 912 с.
12. Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения / В.А. Глушков. – К: «Вища школа», 1987. – 200 с.
13. Морозов А.М. Професійна відповідальність лікаря (досвід зарубіжних країн) [Електронний ресурс] / А.М. Морозов, А.В. Степаненко, С.В. Кучеренко // Український нейрохірургічний журнал. – 2004. – № 4. – С. 88 – 92. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unkhj_2004_4_17.pdf
14. Справа № 522/21210/13-ц Провадження № 2/522/38/15 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59058184>